

BABITS BÉKE-ÍRÁSAIBÓL

Fogarasi beszédei a békéről

Babits Szekszárdon és Pécsen, diákkorában a szabadságharc emlékeinek légkörében nevelkedett. Két nagybátyja vett részt benne, az egyik mint Perczel Mór hadsegéde, a másik Klapka oldalán. Az 1900-as évek elején a közvéleményt éveken át országos kérdésként izgató közös hadsereg problémái természetesen az ő figyelmét sem kerülhették el. A kor nagyszerű darabja volt Földes Imre *A császár katonái* című színműve. Ezt az ifjúságnak fogarasi első tanévében mutatták be. Ő tartotta előtte a bevezető beszédet. Nyílt lázítás az osztrák szoldateszka ellen. Már itt is a gondolat fegyverét ajánlja az ifjúság figyelmébe.¹

Az osztrák parlamentben 1908-ban Masaryk cseh képviselő fölshózlalt, hogy az 1899-i hágai békekonzferencia megnyitásának napját, május 18-át, mint már több nagy államban szokás, rendeljék el a tanuló ifjúság számára békenapnak és ismertessék előttük a világbéke jelentőségét. Ennek előzménye az Interparlamentáris Unió 1889-ben megalapított nemzetközi szervezete. Ennek VI. brüsszeli konferenciáján 1899-ben Jókai Mór is részt vett mint a magyar országgyűlés küldöttje. Magyarországon 1909-ben rendelte el Apponyi Albert a világbéke nap bevezetését. Babits Mihály a Dreyfus-ügy óta tanúsított érdeklődést a háború és béke problémái és okai iránt. Ő vállalta rögtön az első tanévben az ünnepi beszéd megtartását.²

A császár katonái

Kedves tanuló ifjúság!

Az a tragédia, melyet ma fogunk látni, nem klasszikus mű.

Földes Imre nevét hiába keresnök irodalmi kézikönyveinkben.

Földes Imre új ír. Nem került még az irodalom történetébe s lehet, hogy nem is kerül oda soha. Sokkal inkább a koré, ezé a koré, hogysem diadalmasan vitorlázhasson át jövendő korokba. Drámája érdekes korjellemző adat lehet a jövendő tudósok számára, de a közönséget kevésbé érdeklik a múlt kérdései s remélnünk kell, hogy azok a kérdések, melyeken ez a dráma megfordul, valaha a múlt kérdései lesznek. Remélnünk kell, hogy ez a dráma valaha hatását f gja veszteni. Mert hatását tárgyának köszöni. Jellemképei közt egy sincs, amely lelkünkbe nyomulna; ezek a katonák inkább csak a közismert typosok egyéni vonások nélkül; a darabban eszmék harcolnak és nem emberek.

Aki a Bánk bánt elolvassa, a nemes bán, a haragos Petur, a szegény Tiborc örökre régi ismerősei. Ilyen kedves ismerősökkel a Császár katonáiban nem találkozunk, inkább egyoldalú gúnyképekkel vagy színtelen alakokkal, kiknek szájával az írő beszél. A darab nyelve szintén nem eredeti, nem is drámai. Kifakadásait, sőt élceit is az újságokból ismerjük. Gondolatai mindannyiunk gondolatai. Aktuális és hazafias darab: az aktuális és hazafias darabok eredendő hibáival. De igen, ami a legfőbb hibája, abban van a legfőbb ereje.

És az, amint mondtam, a tárgya. A legjobb darabok nem az aktuálisak, de az aktuális darabok gyakran a legnagyobb sikert érik el korunkban. Miért? Épen azért, mert bennük az írő nem hőseinek küzdelmét hozza színpadra, hanem közönségének küzdelmét. Épen azért, mert a szereplők szájából az írő lelke beszél, s az írő lelkéből a közönség lelke. Az írő nem mint idegen áll szemben közönségével, hanem egy közüle, kinek más törekvése sincs, mint közönségének érzelmeit kifejezni. S ebből a szempontból a Császár katonái a tösgyökeres aktuális dráma. Tárnya igazi drámai tárgy, igazi küzdelem. Társadalmunk és politikánk legnagyobb, legégőbb, legkiegyenlithetlenebb ellentéteit hozza a színpadra. A katonaság és polgárság ellentéte másutt is megvan, de sehol sem oly keserű mint nálunk. Más nemzeteknek is vannak politikai válságai, de mik ezek a mieinkhez képest? Még mindnyájan emlékszünk az esztendőre, melyben e darab született. A gyermekek is emlékeznek; de tudják-e hogy mire emlékeznek? Más nemzet lelkének is vannak betegségei — a mienknek szervi baja van, amely időnként meg-megújul. Minden, ami egy drámát nagyvá tehet: a tragikum, a vas végzet, megoldhatatlan fájdalom ellentét, reménytelen, kényszerű küzdelem: minden megvolt, csak a hős hiányzott. És mégis hány magyar lélek érezhette magát tragikái hősnek; volt joga rá. És ki inkább mint a katona, a magyar katona.

¹ GÁL István: Babits a világbékéért. Bartóktól Radnótiig c. kötetemben. Bp. 1973. 139—146.

² KEMÉNY Ferenc: A világbéke. Bp. 1910.

Magyar katona: abban az évben majdnem ellentmondásnak hangzott. A Császár katonáinak abban a példányában, amelyet a színház igazgatósága szíves volt pár napra rendelkezésemre bocsátani, egy kis bekezdést, csak egyetlen bekezdést az egész darabban a színházi cenzor átkérceruzázott. Nem tudom, el fogják-e mondani e bekezdést a következő előadásban; de talán akkor sem lesz felesleges, ha ezt a darab alapeszméjébe mélyen belevágó pár mondatot kétszer is meghalljuk. Íme, mint mond Iváz főhadnagy, egy magyar katona:

Iváz: Tudtára ébredtem rabszolgaságomnak. Nehány év előtt... amikor... egyszerre megmozdult az ország levegője és szél kerekedett... Egyik napról a másikra itt lógtak a levegőben az ún. katonai kérdések és én egyik napról a másikra gazembernek éreztem magam. Némelyik évszázadnak megmozdul a lelkiismerete egyszerre... hirtelen. Akkor én is így néztem magam elé, mint magácska és én is azt kérdeztem: „Különös... Eddig szó sem volt erről és most egyszerre...” „Tudja Erzsike, a nagy kérdések mindig a kis embereket vágják fejbe legelőszőr.”

Vajon azóta minden jól van, vajon mindennek vége, vajon nem jön-e új szél? ki tudná? A keserűség nem szűnt meg, s amit a felnőttek éreznek, a gyermekek sejtik. Melyik gyermek életében ne volna egy kor, amikor katona akar lenni? Kit ne lelkesítene egy Hunyadi, egy Zrínyi dicsősége, a fényes kard, villogó bátorság? Ki akarna gyáva lenni, ki nem kívánná hazáját védeni? Ki nem sóhajtott a sohasem Toldival:

Hej, ha én is, én is köztetek mehetnék
Szép magyar vitézek, aranyos levették!

De amint növekedünk, már hogy kezdünk elgondolkozni. Megérezzük, hogy a magyar ember katona akkor is, ha nem katona, és gyakran éppen azért nem lehet katona, mert katona. Eljön az idő, amikor a szép aranyos egyenruha bántani fogja a szemüket és a portopé nem a bátorságnak, hanem az engedelmességnek talán rabszolgaságnak szimbolusául fog feltűnni. Az Isten örök harcot rendelt e világban, de a fegyverek változnak. S a ma nagy szellemei azért küzdenek, hogy az új kor fegyvere ne a golyószóró és hadilégző legyen, hanem valami, ami még hatalmasabb, és mégis keresztényibb fegyver: a gondolat. A hadsereg azonban, mint egy beteg szerv, mely valaha hasznára volt a testnek, de ma magában túlfejlődve, s elvesztve régi célját, a test erőin élőködik, nő és a testet, melynek régi szerve, csak fogyasztja: a hadsereg él és nő naponként, eszi a milliárdokat és milliárdok életét, célját veszítve önmaga céljává válik, áldozatot kíván önmagát túlélve, mint egy régi isten, akiben már senkisémet hisz, s akitől mégis mindenki fél. Így van ez más boldogabb hazákban; kétszeresen így van ez minálunk, ahol a katona nem mindig a nemzet katonája.

S most már megérthetjük, miért jöttünk ide, a Császár katonáit látni. Ez a darab nem irodalmi remek, és mi nem is irodalmat tanulni jöttünk ide. Az életről akarunk hallani ma, arról az életről, amely felé megyünk, a mai magyar életről. Iskola, színpad és irodalom mind testvérek abban, hogy az életre tanítsanak. És aztán, fiúk, gondolkoznok kell arról, amit az író mond. Gondolkozzon az is, sőt az leginkább, aki katona akar lenni. Talán hamarabb avul el az író drámája, ha már a gyermekek és az ifjak is nemcsak a mesét fogják benne látni. És ez az író nem kívánhat szebb sikert, minthogy a drámája minél hamarabb elavuljon.³

Békenapon

De semmi: aki katona, katona, aki katona, tűrjön el mindent: csak a haza legyen boldog! De melyik háború tesz boldoggá egy hazát? „Éltesd ha kell csekélybe vedd, de a hazát könnyelműen kockára ki ne tedd” — mondja Vörösmarty, Deák Ferenc barátja. De nem oly játék-e a háború, melyen nemzetek vannak a kockán s melyen nyereség lehetetlen? Győztünk! ég és föld tele dicsőségünkkel; főnkretettük az ellenséget; de városainkban özvegyek és árvák vannak, sírnak, kétségbeesett tönkrement családok koldulnak; itt egy féllábú, amott egy félkezü; földjeink vetetlenek, aratatlanok, ki arat, ahol a halál kaszál? hisz a kaszából kard lett, karddal szántottunk, vérrel boronáltunk, most emberhúst ehetünk, embervért ihatunk; jön az éhínség; nincs más. Győztünk: de országunk pusztá és hol a munkás, aki termővé varázsolhatná? ki tudja hol! homokban, fűben hever, ki tudja hol? Győztünk, de megfogytunk; hol a régi nyugalom, munka, erkölcs?

³ Fogaras és Vidéke. 1909. 52. sz., 1910. 1. sz.

Majd beáll a béke, kihevertük a harc borzalmait; de ifjúságunk legszebb idejét áldásos munka helyett hadi robottal tölti, áll a nagy hadsereg, henyél, haladás nélkül, rabszolgaságban, cifra nyomorúságban; és mi fizetjük, mindenki fizeti, a szegények garasából szerzik a drága ágyúkat, mennek a nagy milliók; a legszentebb, legszükségesebb dolgokra nincs pénz: a katonaságra mindig kell lennie.

Szükség van a békéhez a háborúra? Lehetetlenség háború nélkül élni, amíg emberek lesznek, emberi szenvedélyek, emberi harag, önzés, kapzsiság? Amíg erősek lesznek és gyengék és az erősek el akarják nyomni a gyengéket? Egyszer már erről is beszéltem, fiúk. Igaz bizony, amit a régés görög filozófus, a homályos Herakleitos már megértett és amit a mi korunkban hatalmasan bebizonyított Darwin: az élet örök harc, harc a létért, vagy inkább a haladásért; a derekabb, az erősebb győz, él és mindig a derekabb, az erősebb győz és él és így lesz a világ mindig derekabb és erősebb. A legkezdetlegesebb állatkák már küzdenek és a küzdésben erősödnek és felülmúlják önmagukat s eljön az idő, amikor már nem oly kezdetleges állatkák többé. Ez a fejlődés; és az ember istenekhez hasonló eszével e fejlődés csúcán áll, mint minden állatok közt a legderekabb a legerősebb; vajon itt megálljon és nem kell-e tovább vinnie ezt a fejlődést? Fejlődni csak küzdelemmel lehet. De a küzdelem fegyverei nem egyformák. Mért lett az ember a legerősebb minden állatok közt? mert a leghatalmasabb fegyvere van: ez a leghatalmasabb fegyver az ész. És ez a leghatalmasabb fegyver lehet egyúttal a legszelidebb fegyver is. És éppen ebben áll a fejlődés: hogy a fegyverek hatalmasodva szelídülnék. A harc örök; de akik hajdan erővel harcoltak, szükséges, hogy majdan ésszel harcoljanak. És ha harcot jelent az üstökös, remélnünk és munkálnunk kell, hogy csak a szellem harcát jelenthesse.

Kedves ifjak, ez az üstökös a tudósok szerint éppen az a bethlehemi csillag, amely hajdan a születését jelentette Annak, aki a béke erkölcsét, azt az erkölcsöt, melyet mi vallunk, hozta a világra. A keresztény erkölcs a szelíd fegyverek erkölce, s minden igazi keresztény ellensége a durva háborúnak. Akadtak bölcsek, olyanok, mint a Platon Kalliklése, akik azt állították, hogy ez a mi erkölcsünk ellenkezik a természet örök törvényével, az örök harccal, melyet a természetben látunk, ellenkezik az erősek győzelmével, mely egyedül biztosítja a haladást. Azt állították, hogy ezt az erkölcsöt a gyengék gondolták ki, védelmeznünk magukat az erősek ellen, akiknek természet szerint győzniük kell; azért tiltja meg ez az erkölcs a gyengék elnyomását. De be kell látnunk, hogy ezt az erkölcsöt maga a természet állapította meg öröktől fogva, a természet, amely a fegyverek szelídlésére törekszik, hogy nagy céljait, a nagy fejlődést, minél kevesebb pazarlással valósíthassa meg. Amint a fizikában, úgy az életben is minél kevesebb erőpazarlásra tör a természet: minél kevesebb pazarlás, minél kevesebb halál: ez a természet és ez az erkölcs, amely egy a természettel. Az erőnek győzni kell; de nem a testben van az erő, mert akkor az állatoknak kellett volna győzniük, hanem az emberi szellemben.

De ha nem lesz háború, hova lesz a hősiesség, az önfeláldozás? S vajon csak a háborúban van-e hősiesség és önfeláldozó hazaszeretet? Tán nem oly hatásos a béke munkája, de hasznosabb, nagyobb, szebb és — nehezebb, hősiesebb is. Felhevülni, halálba rohanni, tán gyűlöletes életét legszebb halhatatlansággal elcserélni — mint Széchenyi mondja — mi nagy mesterség ez? Melyik magyar ifjú ne volna képes erre? De nálunk ma több és nemesebb hazafiság kell, a munka hazafisága, a szellemi munkáé, amely a legdicsebb és leghősiesebb dolog a világon. Nem órákig harcolni: esztendőig dolgozni: ehhez kell férfiu.

A békés harc, a békés munka, ez az ifjú amiért nekünk lelkesednünk kell, és Széchenyiért, nem Kinizsi Pálért. Hősök legyünk, de a béke hősei, a munka hősei, hősök vérontás nélkül, meghaljunk, ha kell, de elsősorban mindenképpen éljünk a hazáért! Éljünk és dolgozzunk; munkánk harc, szavunk kard legyen, pihenésünk győzelem! S ha mind megtesszük kötelességünket, akkor magától eljön a béke ideje, amelyért „buzgó imádság epedez százezrek ajakán”, az az idő, melyről Arany énekeit 1850-ben egy nagy háború után:

Nagy gondolat képzelné is
Dicsó, felséges eszme:
Az embernem, mint egy család
Szeretettől övezve...

Hogy vér a vért ne ontaná
Hiú bálványi végett
Bosszulni sértett áljogot
Vagy nemzet-büszkeséget,
Hogy fajra-faj ne költene
Az ápoló népgyűlölség.
S nemzet ne kísérné tapssal
Más nemzet sirbadóitét.

Hogy a virág és a gyümölcs
Mit a jó föld hoz ingyen,
Soha ne lenne harc miatt
Feldúlva téreinken:
S a vérvonalat, hol lengtenek
Hazug hírnév zászlói
Ne kísérnék az éhhalál
Sötét szárnyú hollói.

Hogyne siratná az anya
Elő fiát halottul
Ne retteghetne a jegyes
A mátkai napoktól,
Ne venné fel a kora gyászt
Kicsiny árvákkal árván
A nő ki nem virraszta még
Férje halálos ágján.

Hogy az utódok sírjait
Ne számlálná meg a vén,
Hazája vagy idegen föld
Vidékeit nevezvén
S ne nézne könnyező szemmel
A kéklő messzeségbe,
Keresve, kérdve hasztalan:
Ki fogja már szemét be?

Hogy a késő emlékezet
Miképp gyermekkorára
Álom gyanánt eszmélne csak
A rég letűnt csatákra
És lenne béke, oly örök,
Mint Isten szellemében,
Megkezdve itt — állandóul,
Folytatva majd az égben.⁴

Babits védőbeszéde a Fortissimo ügyében

Babits *Fortissimo* című háborúellenes verse először megjelent: Nyugat 1917. márc. 1. I. 494—495. (Három első fogalmazvány-töredékét különböző tételek alatt találtam meg, rövidesen közölni fogom őket.) A Nyugatnak ezt a számát emiatt elkobozták, Margalics vizsgálóbíró rendelte el foglalását. A költőt aznap reggel sorozták. Az Úllői úti kaszárnyába ment a szembenlevő Valéria Kávéházba ment be reggelizni. Az újságba bepillantva olvassa, hogy a Nyugatot az ő verse miatt elkobozták. „Megremülök: mi lesz, ha ezt a sorozó orvos is olvassa. Odaállok az orvos elé, az rám se néz, mondja: Babits Mihály, alkalmatlan. Azután hozzám fordul: Igaz, hogy a Nyugatot elkobozták?” Nyilvános tárgyalásra március 6-án tizenegy órára rendelték a Markóba. Április 10-én a vizsgálat befejezését nyilvánító végzést küldte meg neki ügyvédje, Győri Ákos, fölkészítve őt arra, hogy várhatják a vádiratot. Ezt megelőzően március 10-én felettes hatóságával, a VKM-mel közölték, hogy büntügyben eljárás indult ellene. Szerencsére tárgyalásra nem került sor, mert annak kimenetele kiszámíthatatlan lett volna, hiszen Váry Albert sajtóügyi ügyész, a népbiztos-perek hírhedt ügyésze lett volna a vádbiztos. Az igazságügyminiszter, Vázsonyi Vilmos törölte az eljárást, amiben része lehetett annak, hogy fia, Vázsonyi János Babits tanítványa volt.⁵

Istenkáromlás

Istenkáromlásról vádolnak — az ügyészség a Nyugat múlt számában Fortissimo címen megjelent versemet elkobozta: s bűnvádi eljárást indított ellenem, ezzel kompromittált a közönség előtt is és megfosztott egyúttal a legjobb védelemtől —, mert a legjobb védelem volna

⁴ Fogaras és Vidéke. 1910. 23. sz.

⁵ A Fortissimo-ügy. Kézirata és iratai: OSZK Babits-hagyaték Fond III/1580—1581. — ÉDER Zoltán: Babits a katedrán. Bp. 1966. 256—269.

idenyomtatni az inkriminált verset: ez tisztává tenne egyszerűben minden intelligens ember szemében. Abban rejlik éppen az ily eljárás kegyetlensége hogy homályban hagyja a művet, melyet meggyanúsít — így a legszentebbek is vádolhatók, s a vallásos közvélemény szemében feketék maradnak: mert az utólagos fölmentés pszichológiai hatása a közönségre sokkal kevesebb, mint az elközbás momentumáé.

Aki a verset ismeri, tudja, hogy a legtávolabbról sem gondolhattam arra, hogy akár a legaggodalmasabb ügyész is megbotránkozhatson benne: s az előtt védekeznem sem kellene: — megpróbálom azonban a közönség tájékoztatására — amely a verset nem ismerheti — fölhozni azon érvek főbbjeit, melyekkel a bíróság előtt védekezem: mert a közönségnek is bírói fennhatósága van írói fölött, s joga, elítélni nemaságukat ítélőszéke előtt.

Legkülönösebben hatott rám az ellenem felhozott vád azért, mert ismerem már e vádnak az ellenkezőjét is. Évekkel ezelőtt akadtak lapok, melyek azért támadtak, mert írásaimban kifejezésre jutott világnézetemet klerikálisnak és szabadgondolattal ellentétben állónak találták. Azóta vallási meggyőződéseim semmiben sem változtak — s ma vallássértéssel vádol az ügyészsg. Már ez a körülmény is gondolkodóba ejthetne, hogy mindkét vád valószínűleg tévedés, mely műveim figyelmeletlen olvasásából vagy helytelen értelmezéséből származik.

Nézzünk tehát szemébe a vádnak. Először is első tekintetre világos a versből, hogy itt nem egyvalamely vallási szisztema vagy felekezet elleni sértésről lehet szó, hanem csupán magának a vallási eszmének, sőt hogy úgy mondjam, magának az Istennek megtámadásáról. De hát mit jelent ez? Az Isten tagadását veti talán szememre a vád? Ezt először is nem tiltja a törvény: de különben sem hiszem, hogy versemről szólva erről lehetne beszélni. Szabadelvű és felvilágosodott embernek tartom magamat, de — azt hiszem sokadmagammal együtt — sohasem érztem annyira az Isten és Gondviselés gondolatának szükségességét, mint az utolsó években. S az inkriminált vers is olyan, hogy aki némi megértéssel olvassa, lehetetlen meg nem éreznie benne éppen ennek a hangulatnak a kifejezését.

Rettenetes időket élünk át, s alig hiszem, hogy valakinek közülünk — de akár a bírák és ügyészek közül is eszébe ne jutottak volna hasonló gondolatok, mint amilyenek ebben a szerencsétlen költeményben önkénytelen kifakadtak. A világháború halmozott és véget érni nem akaró szörnyűségei éppen a hívő lélekben okoznak nagy megrendülést; az atheista, kinek számára a Gondviselés semmit sem jelent, nem érezheti annyira lehetetlennek, borzasztónak a dolgot, nem annyira egész világképét rombadólnak vagy megingótnak mint a hívő. Épen a hívő az, akinek szeme és keze önkénytelen az ég felé emelkedik: Hát nincs Isten? vagy süket? vagy alszik? Az Istenhez szól a léleknek e felkiáltás; és ha a lélek sem hinne Istenben, nem fordulna így hozzá, nem kiáltana így. A szerencsétlen lélek tusakodása ez az Istennel. Mint a Jákobé, aki Istennel vitázott, mintegy kényszeríteni akarva, hogy áldja meg őt:

„Nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz engemet!”

Nagy szerencsétlenségek idején épen a legszentebb lelkek jutottak gyakran ilyen hangulatba, és a Bibliából sok példát idézhetnénk annak ellenében, aki azt mondaná, hogy vallássértő dolog az Isten jószágán kétségbeesni és az Úrnak mintegy szemrehányást tenni. Evvel a hangulattal fejeződnék be pl. Jeremiás siralmai:

„Miért feledkezel meg örökké rólunk? elhagy-ó minket sok ideig? Térj meg Uram mihozzánk és mi is megtérünk, újítsd meg a mi napjainkat mint vala a régi időben! De mindenestül megvetettél minket, felette igen megharagudtál ránk!”

Ezek a próféta utolsó szavai, s ily utolsó szavak az egész könyvre rávetik árnyékukat.

Az én inkriminált passzusom elgondolásánál is bibliai hangulat lebegett lelkem hátterében és idézhetek Jeremiásból egy másik, háború és éhség idején írott helyet, melynek egész menete megegyezik az én versem menetével:

„Kelj fel, kiáltás éjjel első álomkor, önts ki szívedet mint a vizet az Ur előtt, emeld föl kezeidet Hozzá a te kisdedeidnek lelkükért, kik elfogyatkoztak az éhség miatt minden utcáknak elein. Lásd meg Uram és tekintsd meg kivel cselekedtél így? avagy illik-e megölettetni az Ur szent helyében a Papnak és a Prófétának? Az utcákon a földön heverték a gyermek és a vén ember és az én ifjaim fegyver miatt elhullottanak.”

Idézmem lehetne a 22. zsoltárt is ez elkeseredett hangulat példájául — azt a zsoltárt, amelyet Krisztus is idézett keresztyén:

„Én Erős Istenem, én erős Istenem, mért hagytál el engemet? Én Istenem, kiáltok napestig, de te nem hallgatsz meg: éjjel is nincsen nékem vesztéglésem. Mindenek kik engemet látnak, megcsúfolnak engemet, azt mondván: Bizott az Urban: szabadítsa meg őtet! mentse meg őtet, mivelhogy néki jóakarója!”

Ha Krisztus elhagyatva érezhette magát atyjától, és kifakadhatott szenvedései között: mennyivel természetesebb ez egy gyarló embernél! És mikor volt olyan természetes mint manapság?

De mondhatná valaki, hogy a szent frók, bármily erős, szinte szemrehányó hangon beszélnek is kétségbeesésükben a nép szerencsétlenségeiről az Isten előtt, annak tagadásáig és meg-

tagadásáig mégsem mentek. Addig azonban én sem mentem. Az én egyik legerősebb sorom: „Tagadjuk őt, talán fölébred!” — nemcsak azt implikálja, hogy nem vesztettem el hitemet egészen a Gondviselésben: hanem azt is, hogy még mindig várom Tőle a rettenetes állapotba sodort emberiség megmentését. S vajon aljas, s e Gondviseléssel szemben ellenséges és gyalázó-e a költemény gondolata, s az a hang, amelyet használtam? Aki értelemmel ítél, nem mondhatja ezt. A gyermekek ha észreveszik, hogy a ház ég fölöttük, és apjuk mély álomba merült, cibálni, verni kezdik őt, nem szeretethiányból, nem tiszteletlenségből, hanem hogy fölébredjen és segítsen rajtuk: épen azért mert csak Őtőle várnak segítséget. Ez volt az én versem alapötlete, s ez van kifejezve az égő házban horkoló gazda hasonlatában, melynek, úgy érzem, egészen bibliai íze van. Nagyon csodálkoztam, mikor ezt a helyet is az inkriminált passzusok között olvastam: ezt csak olyan ember írhatta oda, aki a bibliában nem nagy olvasott.

Még egy támpont marad fenn a vád számára; a süket jelző az Isten kicsinylésére látszik vallani, s valóban ez az, ami a versben leginkább káromlásszerű. De csak annak, aki nem olvassa el a költemény végét is illő figyelemmel. Mert a végső strófából világos, hogy itt nem valami kicsiny emberi süketiségről van szó, hanem a nagy Természet fenséges nyugalmának süketiségéről, arról az isteni süketiségről, melynek a mi apró bajaink törpe semmisségek. Világos, hogy a süketiség nem lekicsinylés itt, hanem épen a fenség kifejezése, s az ember, aki kiszakadt a süket Istenből, szenvedni s pusztulni: az a kicsi, az a féreg, a nagy istenség süket fenségéhez képest. Igaz, hogy ennek a gondolatnak pantheista íze van. De ha a pantheizmus vádja ellen is védekezni kellene, akkor igazán a középkorban érezném magamat. (De különben az egész ügy nem középkori-e?) A pantheizmust ma már egy századdal Goethe kora után, igazán nem lehetne eltüntetni a költészetből, s a magyar poézisben is régi polgárjogot nyert: hisz Madách, sőt Arany is, sok helyütt fejezték ki pantheista gondolatokat.

Ami végre a botrányokozás vádját illeti, arra megjegyezhetem a következőket: a költészet perspektívája és hatása egészen más, mint a prózáé. Ami prózában talán sértően erős kifejezés lenne, versben gyakran fenségesen széppé válhatik, mint egy-egy külön talán durva hang a Wagner Orkheszterében. Az én versem megítélésénél is költői példák és szempontok után kell menni; akkor lenne botrány okozásá alkalmas, ha nagy költők hagyományossá vált gyakorlatával ellenkeznék, s a költészet fenségeseknek és ártatlanoknak elfogadott hangulataiból botrányosan kiültne. Hogy mennyire nem így van, azt mindenki jól érzi, aki a világirodalomban csak egy kevésé is járatos. Kétségkívül több joggal volna lefoglalható istenkáromlás vétségé miatt Petőfinek az a költeménye, amelyben ilyeneket olvashatunk:

Milyen kegyetlen az az Isten
S a balga ember térdet hajt előtte
Atyjának hívja és imádja őt...
Zsarnok vagy Isten és én
Átkozlak tégedet!
Ott ülsz az égi trónuson hideg
Méltóságodban érzéketlenül
Csak úgy mint itt a földi zsarnokok
S uralkodol kevélyen és naponként
Hajnalsugárral s megrepedt szíveknek
Vérével újra s újra fested
Királyi széked kopott bíborát!
Légy átkozott, zsarnoknál zsarnokabb!

Tudjuk, milyen rettenetes kifakadásokban tört ki Vörösmarty kétségbeesése; s valóban őszinte nyílt vallomást tesz az istenkáromlás mellett, mikor így szól:

Setét eszmék borítják eszemet
Szívemben istenkáromlás lakik:
Kívánságom: vesszen ki a világ...

Ha nyugtalanító és kétségbeesett kifakadásról szól a vád, akkor ez bizonyos még nagyobb mértékben inkriminálható. Vagy — hogy a világirodalom klasszikusaiból is idézzek — ideírom a Goethe Prometheusának egy helyét, azt, amelyet a költő külön lírai költeményként is kiadott, s melyet így kétségkívül a saját hangulatának kifejezéséül kell tekintenünk:

Wer Half mir?
Wor rettete mich?
Hast du nicht alles selbst vollendet
Heilig glühend Herz,

Und glühtest jung und gut,
Betrogen, Rettungsdank
Dem Schlafenden da droben?

.....
Ich dich ohren? Wofür?
Hast du die Schmerzen gelindert?
Hast du die Thränen gestillet?

Mindenesetre ezek is jóval erősebbek az én szavaimnál. Ami pedig a kétségbeesett és nyugtalanító hangulatot illeti, ha ez is hiba volna, akkor nagyon sokat épen a világirodalom legfenségesebb és méltán legtöbbre tartott műveiből kellene elítélni. A magyar költészetből pl. nem állhatna meg Kölcsey sok verse (a Vanitatum Vanitas vagy az Igazság), Vörösmarty legremekebb darabjai (mint az Emberek vagy az Előszó), Arany némely verse (mint a Kertben) vagy Madách. A szelíd Arany maga káromlásszerű képekkel festi ezt a hangulatot:

És engem akkor oly érzés fogott el...
A szőlősgazda is, az egyszeri,
Magánkívül s örvöngve kacagott fel
Látván hogy szőlőjét a jég veri?
Dorongot ő is hirtelen kapott fel
Paskolni kezdé, hullván könnyei:
„No hát jó!” — így kiált — „én uram istenem
Csak rajta! hadd lám, mire megyünk ketten!”

Így én, a szent romon, emelve vádat
Magamra, a világra, ellened...

És prózában is, hivatalos irodalmi fórumról, nem habozik kijelenteni (Madách bevezetésekor a Kisfaludy-társaságban): „Óhajtandó ugyan hogy a költői lélek teljes harmóniában legyen a világgal; de ha nincs, ki tehet róla. A művészet harmóniája nem mindig az optimizmusé is egyszersmind.” — És ha valamikor érthető és megbocsátható volt a költőnél az isteni gondviselésben való kétségbeesés hangja: mikor volt annyira az, mint napjainkban?

Összegezve tehát a felhozottakat, versem nem okozhat botrányt, mert a költészetnek ismert és örök motívumait alkalmazza oly korban, mely azok alkalmazását különösen indokolja, s mert belül marad oly határon melyen irodalmunk s a világirodalom elismert nagyjai botrány nélkül sokszorosan és merészen túlmentek. De nem okozhat botrányt azért sem, mert nem alacsony stílusú: mindent el lehet mondani róla, csak azt nem, hogy a tömeg szájaíze szerint volna hangolt. Letompított, szinte filozófus befejezése kizárja az izgatás célzatát. Végre oly folyóiratban jelent meg, melynek közönsége egyedül irodalmi szempontokat keres.

Nem hiszem tehát, hogy káromlásban vétkes vagyok, legfeljebb oly módon, mint a Vörösmarty Szent Embere, aki azt imádkozta egyre: „Legyen átkozott az Isten!” — mert egyebet nem tudott, de az Úr hőbb és igazabb imának fogadta az átkozó szavakat, mint az álszentek langyos könyörgését.

Szabó Ervin mint Babits irányítója a béke-irodalomban

Schöppflin Aladár, Babits és Szabó Ervin barátságának krónikása tanúskodik a két nagy szellem egymás iránti rokonszenvéről és egymás tudásának kölcsönös hasznáról:

„Sűrűn, néha hetekig, szinte minden nap találkoztak. Meglepetve láttam, hogy bár a szellemi élet oly különböző területein élnek és dolgoznak, mennyi érintkezési pontot tudnak találni, s milyen hamar belelelegyedtek a beszélgetésbe. Kiderült, hogy Szabó Ervin jól van tájékozva irodalmi dolgokban is. Babits és Szabó Ervin között meleg barátság fejlődött ki, beszélgetésük közben kiderült, hogy a szociológia Babitsnak mégsem olyan teljesen idegen terület, érdeklődött, kérdéseket intézett barátjához, egy-egy kérdésben megmondta véleményét, sőt kérdezősködött arról is, hogy milyen könyvekből szerezhetne behatóbb tájékozottságot.”

Szabó Ervin 1918 nyarán új kiadóvállalata, az Új Magyarország könyvsorozata keretében Madzsar József, Jászi Oszkár és a saját könyvein kívül Babitscal lefordíttatta Kant *Az örök béké-jét*. Ez azóta sem jelent meg újra Magyarországon. 1975 végén a bukaresti Kriterion Téka sorozatában kiadta, de sajnálatos módon éppen a világbéke irodalmának azt a fontos bibliográfiáját hagyva ki belőle, amelyet maga Babits állított össze.⁶ Ezt hozzáférhetlensége miatt itt közöljük újra:

⁶ Tovább. 1947. május 30. — GÁL István: Babits és Szabó Ervin barátsága. Id. könyvem 94–105. — GÁL István: Új adatok Szabó Ervin utolsó napjairól. Népszabadság 1974. febr. 17. — KANT: *Az örök béke*. Ford. stb. BABITS. Bp. 1918. 99–100.

Az örök béke irodalma

A békemozgalomnak ma már nagy irodalma van, melyet legteljesebben a norvég Institut Nobel katalógusának megjelent kötete mutat. Magyarul tájékoztatót adhatnak a budapesti Városi könyvtár kiadásában A világháború irodalma címen megjelent füzetkék, melyek a békeirodalmat is felölelik. A mozgalmak történetére nézve: Ter Meulen: Der Gedanke der internationalen Organisation in seiner Entwicklung. Hága, 1917.

A békeirodalom régiebb képviselői (csak a legnagyobb neveket említjük):

Dante (1265—1321): De Monarchia.

Erasmus Rotterdamus (1467—1536): Antipolemus.

Campanella: Monarchia Messiae. 1633.

Vico: De universi juris uno principio et fine uno. 1720.

Grotius: De jure belli ac pacis. 1625.

Sully, duc de: Mémoires des sages Oeconomies d'Etat de Henry le Grand. 1638. — Minisztere által IV. Henrik francia királynak tulajdonított világbéketerv.

Penn (Pensylvania alapítója): An essay towards the present and future peace of Europe. 1690.

Saint Pierre, abbé de: Mémoire pour rendre la paix perpetuelle en Europe. 1712.

Leibniz: Tractatus de jure suprematus. 1677.

Rousseau: Extrait du projet de paix perpetuelle de M. l'abbé de Saint-Pierre. 1761.

La Harpe: Des malheurs de la guerre et des avantages de la paix. 1767.

Mably: Entertiens de Phocion sur le rapport de la morale avec la politique. 1767.

Bentham (1748—1832): A plan for an universal and perpetual peace.

Herder: Briefe zur Beförderung der Humanität. 1793—1797.

Kant: Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis. 1793.

Látnivaló, hogy a békegondolat megalapítói az emberiség legnagyobb szellemeinek sorából kerültek ki. Az újabb gondolkodás nagy alakjai sem vélekednek másként e kérdésekben: de az utópisztikus magabizást pesszimiztikusabb hangulat váltotta fel. A nép elfordult bölcsseinek tanításaitól, s egy új türelmetlen istennek karjaiba dobta magát, a nemzetiség istenének, ki minden bálvány között a legtöbb emberáldozatot követelte. Bár a legnagyobb szellemek sohasem hajoltak meg e véres isten előtt: a középszerű irodalom és átlagkultúra szaturálódott annak imáadásával. Ez áramlat árnyékában a militarisztikus hatalmak lavinaszerűen szervezkedtek s a szörnyű szervezettel szemben a békeeszmének is mozgalommá kellett válnia. A praktikus kérdések kerültek előtérbe, filozófia helyett szaktudomány. Az eszme filozófikus és erkölcsi oldalát elhanyagolták, a népek lelkét szinte átengedték a nacionalista világnézetnek; mígsem a világháború hatalmas erőre lobbantotta ismét a békemozgalom érzelmi karakterét.

A szakszerű békeirodalom főleg a békekonferenciák évkönyveiben (Das Werk von Haag) és a folyóiratokban (Demain, Friedenswarte, Holländische Nachrichten, Internationale Rundschau, War and Peace stb. és a magyar Nemzetközi Élet) található. A könyvek közül csak néhányat (kivált a magyarul olvashatókat) említjük:

Angell, Norman: Rossz üzlet a háború (The great Illusion).

Giesswein Sándor: Kereszténység és Békemozgalom.

Richet, Charles: A háború múltja és a béke jövője (Le Passé de la guerre et l'avenir de la paix).

Szabó Ervin: Imperializmus és tartós béke.

Azonkívül Forel és Fried művei.

A háború szépirodalma végre mély és nagy műveket mutathat fel, melyek az érzelmi béke-mozgalomnak hatalmas hordozói:

Barbusse, Henri: Tűz (Le Feu).

Karinthy Frigyes: Krisztus vagy Barabás.

Latzko, Andreas: Menschen im Krieg.

Lengyel Menyhért: Egyszerű gondolatok.

Musset, René: A szökött katona (Pierre Dumet, le Refractaire).

Rolland, Romain: Au dessus de la Melée.

Suttner, Berta: Die Waffen nieder!

Tolsztoj, Leo: Háború és Béke; — azonkívül röpiratai, például Kiáltvány az emberiséghez; az orosz—japán háborúról írt könyve és hátrahagyott munkái között a Gyermekek Bölcsesége.

Ugyanezeket az érzelmeket találjuk nagy festőknél is, Callottól (Misères de la Guerre) Verescsaginig és Zichy Mihályig. Nincs az emberi kultúrának ága, ahova ez az érzéskomplexum már be ne szívárgott volna.

Megemlítjük még a Magyar Szent Korona Országainak Békeegyletét, mely Giesswein Sándor elnöklete alatt működik s hivatalos lapja a Nemzetközi Élet.

Európa Lovagjai és a Gondolat Internacionálja

A háború derekán több terv is született az értelmiség előkészítéséről a háború utáni változásokra. Balázs Béla már 1915-ben fölvetette Jászi Oszkárnak, nem kellene-e 40—50 kimagasló értelmiségit beszervezni, akik a háború utáni változásokra fölkészüljenek. Jászi ezt akkor még fölöslegesnek tartotta. Lukács György jegyezte föl, hogy 1916 telén Szabó Ervin hívott össze néhány magyar író, rajta kívül Babitsot, Balázst, Gábor Andort, s arról tanácskoztak, mit tehetnének a magyar írók a háború ellen. Schöpflin többszöri gyakori összejövetelekről tud Babits lakásán. Részt vett ezen Jászi, Bíró Lajos, Karinthy, Lengyel Menyhért. Más alkalommal Lengyel Menyhért hívta meg az írókat lakására. Ő mondta el nem sokkal halála előtt, hogy Babits és Szabó Ervin fölkereste azzal, hogy indítsanak folyóiratot a béke érdekében. „Hónapokig tanakodtunk, emlékszik vissza Schöpflin, de bizony nem tudtunk semmi komoly eredményre jutni. Akiket fölszólítottunk csatlakozásra, azoknak legnagyobb része emlékezve arra a visszahatásra, melyet Babits Húsvét előtt című verse támasztott hivatalos részről, nem mert vagy nem akart közénk állni.” Időnként Jászi Szabó Ervinnel, Dienes Pállal és Valériával, Babitscsal nemcsak Jászi pasaréti villájában találkozott vagy a budai hegyekben tett kirándulást, hanem még a Dobogókőre is fölment egész napra. Bárhogy is vonakodtak, ki-kimaradoztak vagy csatlakoztak az írók, végül is kialakult egy nagyszámú író, művész, tudós társaság, elsősorban a *Nyugat* és a *Huszadik Század* munkatársai köréből, de a velük szimpatizálók seregéből is, amely főképp az 1917. februári, majd a nagy októberi forradalom után egyre jobban aktivizálódott. Hozzájárult ehhez Károlyi és Jászi 1917. decemberi svájci útja, részvételik a berni békekonferencián és nem utolsósorban a fővárosba érkező antimilitarista, pacifista könyvek és folyóiratok átszivárgó példányai. Különösen Romain Rolland írásainak és magatartásának volt nagy bátorító és ösztönző hatása. Jászi 1917. december 6-án kereste föl önkéntes svájci száműzetésében a nagy békeharcost, aki háborús naplójában részletesen följegyezte magyar vendégéről nyert benyomásait és vele való huzamos eszmecserejét. Romain Rolland szerint Jászi így mutatkozott be neki: „Meggyőződhetik kérésemnek (egy rövid látogatás ügyében) oka nem hiú kíváncsiság, hanem morális szükséglet: meg kell ismer-nem személyesen azt az embert, aki úgyszólván jelképes szintézisévé vált minden nemes törek-vésnek, amely verrel borított és eldurvult Európának igazi és mély megújódását célozza.” Mindkettőjükre nagyban hatott ekkoriban még Wilson ideológiája, ugyanakkor azonban sokat vártak a megújuló Oroszországtól is: „Jászi osztja elragadtatásomat az új Oroszország iránt... Ugy látja, hogy az új élet lehetőségei, a jövő új szociális életformái csak ott valósul-hatnak meg. Mindkettőnk szemében főbenjáró fontosságú az orosz forradalom győzelme Európa jövője szempontjából.”⁷

Jászi hazatérése után írta nagy művét a közelgő háború végi kilátásokról és a békekorszak kívánatos berendezkedéséről. Ennek elején ő is megfogalmazza az orosz forradalom világtörté-nelmi sorsforduló szerepét: „... jött az orosz forradalom s végső logikai konzekvenciáig vitte a népek leszerelésének és önrendelkezési jogának gondolatát azzal a gyönyörű, vakmerő racio-nalizmussal, mint amellyel egykor a francia forradalom az emberi jogokat proklamálta. ... Az orosz cárizmussal megbukott az imperialista pánszlávizmus, s a centralista, militarista Oroszország átalakulóban van egy demokratikus konföderáció irányában, mely meg fogja oldani a rengeteg birodalom államalakulási és nemzetiségi problémáit, s a hűbéri nagybirtok végleges felosztásával a hódító politika gyökerét fogja kirántani.” Nem merülhetünk itt a könyv részletes ismertetésébe, csak Babits közvetlenül forradalom előtti és forradalom alatti kiáltványainak és cikkeinek Jásziéval egyező, részben talán tőle ihletett, majd azokon túlnövő, párhuzamos gondolatait idézzük. A létesítendő Nemzetek Szövetségének a Dunai Konföderáció tervét támogatniuk kell. Ebben „olyan óriási fejlődési lehetőségek tárulnának fel, melyek csakis az Egyesült Államokéi mellé állíthatók. A dunai és balkáni népeknek a nemzeti szabad-ságot kell biztosítaniuk, hogy végleg szabad legyen az út az Európai Egyesült Államok felé. ... A jövő fejlődésére nézve nagyobb és reményteljesebb példát nyújtanak, mint akár a helvét szövetség, akár a német Bund, akár az Egyesült Államok. ... Háború vagy Szövetséges Állam! Ez a jövő nagy sorsdöntő kérdése. ... Az államalakulás új formája a nemzet fölötti állam, szabad egyenrangú államok szövetsége, a legényegesebb fejlődési lépése a nemzeti államok kialakulása óta... az egész földkerekségre kiterjedő szövetséges állam, az a Civita

s

⁷ GÁL István: Babits és Szabó Ervin barátsága. Id. kötetemben 95—98. — Romain Rolland Jászi látogatá-sáról: Napló a háborús évekből 1914—1918. Vál. BENEDEK Marcell. Bev. DOBOSSY László. Bp. 1960. 230—233.

Dei, mely úgy a legmélyebb vallásos, mint a legátfogóbb filozófiai intuíció szerint földi pályánk tulajdonképpeni értelme és logosa.”⁸

Jászi könyve mellett Babitsra legjobban hatott Szabó Ervin fontos műve, az *Imperializmus és tartós béke*. Ennek mottója Goethe és Jefferson mellett Babits *Húsvét előtt*-je. Ennek alap-esszméje, hogy a nemzetek békéjét legjobban a szabadkereskedelem biztosítja, azonkívül azonban „elsősorban emberek kellene, más, jobb, tökéletesebb emberek. A szellem a fontos! Nyissák meg lelküket az emberiség régi ideáljainak: a humanizmus, a szabadság, a méltányosság eszméinek, zárják ki egyéni életükből is az erőszak, a kiváltságok, a türelmetlenség szellemét, és meglássák, megtaláljuk az utat, amely az igazságé, amely elvezet a békés és erős, a szellemünket szabadjára eresztő élethez.”⁹

Babitsnak Szabó Ervinnel és Jászi Oszkárral való ismeretsége, együttműködése, sőt, barátságja két értékes dokumentumban is maradt az utókorra. Bár a szervezet 1918 őszi találkozásain Szabó Ervin már nem vehetett részt, de a tisztikar Babits kézírásával fennmaradt szövegében még ő van elnöknek jelölve. Mindkét dokumentum a *Knights of Europe* romantikus nevet viseli. Az elnevezés forrására még nem sikerült rábukkanni, de nyilván angolszász mintára választották ezt (Amerikában *Knights of Labour* néven létezett egy szervezet, Angliában különböző „orderek”, rendek vannak). Az OSZK Babits-hagyatékában levő kézirati példány Jászi Oszkár írása Babits javításával és rövidítéseivel. Itt a leglényegesebb eltérés kettőjük szövege zése között, hogy Jászi az Európai Egyesült Államokról beszél, Babits pedig Európai Államszövetségre javította ki. Jászi kézírását első közlésemkor Szabó Ervinénak tulajdonítottam. Nem kétes, hogy az egész eszmerendszerben Szabó Ervin nézetei is érvényesültek. Az MTA Szabó Lőrinc hagyatékában található Babits első fogalmazványa egy terjedelmesebb és költőibb szöveg. Összehasonlítás végett az alábbiakban közlöm mindkét szöveget.

A kiáltványnak készült szöveg kiegészítése és folytatása annak mintegy száz radikális író, művész és tudós által aláírt nyilatkozatnak vagy kiáltványnak, amelynek eszméi a nemzetek testvériségéről Bartók Béla többször használt kifejezésére emlékeztetnek, egyes mondatai pedig egyeznek Babits 1918. november és 1919. február között írt, valószínűleg valaha is leírt legradikálisabb hangú cikkeivel (*Az első pillanatban, Éljen a Köztársaság!, Az igazi haza*).

A kiáltvány ötlete és szövege föltűnő rokonságot mutat azzal az eddig itthoni kutatásunkban föl nem merült kiáltvánnyal, amelyet Romain Rolland szövegezett, és amelynek aláíróit Barbusse szervezte meg. Ez hazai sajtótermékeinkben még nem került elő, de valószínűnek kell tartani, hogy pesti orgánumból kerülhetett az egyik első erdélyi folyóiratba.

The Knights of Europe

I. A szövetség tagjait Európa szellemi munkásai (utóbbi két szó áthúzva, Babits írásával helyette: elfogulatlan szellemeinek — G. I.) javából válogatja ki, kiket szellemi önállóság és teljes erkölcsi függetlenség jellemez. A Szövetség inkább kevesebb taggal béri, de feltétlenül elvárja minden egyes tagjától, hogy a Szövetség céljait egész egyénisége súlyával — mit se törődve opportunisták szempontokkal, sőt veszélyeket kockáztatva — helytálljon.

II. A szövetség célja az Európai Egyesült Államok megalakítása. (Az Európai Egyesült Államok áthúzva, Babits betűivel följé írva: „jobb: Európai Államszövetség” — G. I.) E cél elérése a szövetség tagjai (beleírva: tettel — G. I.) szóval és tóllal támogatnak minden törekvést

a) ami a sovinizmus és a lokálpatriotizmus (utóbbi áthúzva, helyébe írva: nacionalizmus — G. I.) minden formáját háttérbe szorítja és a nemzetközi érzületet erősíti;

b) ami az életképes állami egységek kialakulását elősegíti, s a nemzetiségi kisebbségek szabad nyelvét, kulturális és gazdasági fejlődését előmozdítja;

c) ami a demokratikus és szociális haladást előreviszi;

d) ami mind szélesebb körben tör utat a free trade gondolatának;

e) ami demokratikus miliciákká fejleszté át a mai dinamikus és arisztokratikus hadseregeket;

f) ami érvényt igyekszik szerezni a demokratikus konföderáció, a leszerelés és a nemzetközi döntőbírárság gondolatának, minél több állam és nemzet között;

g) ami felveszi a harcot az uszító iskolával, az uszító sajtóval és az uszító kultúregyesületi tevékenységgel szemben.

(A zárójelben következő szöveget Babits kihúzta: — G. I.)

(III. A Szövetség elvárja tagjaitól, hogy ezekért a törekvésekért — ki-ki a maga társadalmi körében és működési területén — minden lehető alkalommal és oly módon szálljon síkra, hogy

⁸ JÁSZI Oszkár: A monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok. Bp. 1918. 18., 75., 81., 82., 96., 97., 98.

⁹ SZABÓ Ervin: Imperializmus és tartós béke. Bp. 1917. 50–51.

föllépése erkölcsi erejével és szellemi magaslatával serkentően, példaadóan, eszményt kitűzve lépjen fel a reakció gáncsvetéseivel szemben.

A szövetség ezáltal mintegy avant-gardja, taktikai generálstabja, ha kell, első tűzvonala akar lenni az Új Európáért, a népek demokratikus szövetségéért meginduló küzdelmeknek, melyekben együtt kíván harcolni mindezen tömegekkel és szervezetekkel, melyek ezt a célt nemcsak akarják, de kellő eszközökkel dolgoznak megvalósításért.)

IV. A Szövetség nyílt egyesület, de tagjait legnagyobb gonddal válogatja meg, mert akár szellemileg, akár erkölcsileg inferioris elemek csatlakozása csak akadály lehetne céljai elérésének. Száz igazán jó európai olyan, aki legmélyebb szükségleteiben és értéketikájában tényleg az! — többet használhat nagy ügyünknek, mint a közömbösök ezrei vagy nem teljesen tisztánlátók százezerei.

V. Tagjainak folyton tartó egyéni munkája mellett a szövetség alkalmas időben és helyen kongresszusokat hív egybe, úgyszintén könyveket és brosúrákat ad ki, vagy idegen elemekkel is vitákat rendez törekvései népszerűsítésére és az ellenáramlat diszkreditálására. Ha szükség lesz rá, társadalmi és politikai ligákat szervez az egyes részlettörekvések, például a nemzeti-ségi egyenjogosító, az uszítók elleni küzdelem, a szabad kereskedelem követeléseinek keresztülvitelére.

A szövetség törekedni fog egy nagy nemzetközi orgánum, The Review of Europe megalkotására. (Az egyes cikkek fordításai idő nyelven is megjelennek.)¹⁰

The Knights of Europe

Mi, Európa Lovagjai, köszöntünk minden jó európaít. Ti, kik szenvedtetek és vágyakoztatok! Halljátok, kik vagyunk, halljátok, miért jövünk! Testvérek! Halljátok mind, ti, kiknek hite és lelkiismerete ébredszik!

Akaratunk

Európa szellemi nemességéből állítunk hadsereget.
Európa egyesülését akarjuk előkészíteni a lelkekben. Ellenségünk: minden előítélet, ami eszménknek útjában áll. Harcunk szellemi harc. Hangulati: megnemesítő és felszabadító.

Lovagrend

Ily harc hadserege nem lehet „politikai párt”. Sem tudományos társaság; sem érdekszövetég. Csupán rajongók tábora lehet, keresztes vitézek serege: lovagrend.

Egylet, társaság közös munkát folytat, kollektív küzdelmet. A lovagrend egyéni munkát, egyéni harcot kíván tagjaitól.

Társaságokba érdekeik közössége hajtja az embereket. A lovagi fogadalom ellentétes lehet az egyén érdekével: áldozatokra is kötelezhet.

Politikai vagy érdekküzdelem alkalmazkodással, megalkuvással jár. A mi küzdelmünk eszmei volta, célunk magassága nem tűr illyet.

Érzelmek ellen harcolunk, s új érzelmeket akarunk teremteni. Érzelmek ellen gyengék az ész fegyverei; az előítélet fanatizmusával csak az igazság fanatizmusa mérkőzhetik.

A Nemesek

A lovag nemesember. A szellem lovagja csak nemes szellem lehet.

A nemes szellem szabad. Kíméletlen lelkiismeretvizsgálással öli ki önmagából az előítéletek öröklött csíráit, amelyek ellen harcolni akar.

Nyílt és emelkedett. A magas célra tekint, nem törődve közelebbi, szűkebb szempontokkal. Áldozatkész és ideálista. Igazságérzete minden önzésen felül áll. Faj, nemzet vagy osztály önzésén is.

Mindezekről teljes erkölcsi függetlenségnek kell kezeskednie.

A nemes szellem végre hívó és szilárd. Semmi hátrány, gúny vagy kényelmetlenség meg nem ingatja.

Akiben ezekből egy is hiányoznék: annak a lelke nem lovagnak lelke. A nemesek társasága csupán keveseké.

¹⁰ Babits-hagyaték Fond III. Közölve Bartóktól Radnótiig c. kötetemben. 156—158.

A Kapocs

A lovagok Kapcsa — mely őket egymáshoz és a Célhoz fűzi — a becsületbeli fogadalom kapcsa; és a Hit ereje.

Egyszóval: hitvallás. A jelen emberi lét legmagasabb ügye, legszentebb feladata: melynek mindent alárendelni, melyért mindent feláldozni dicsőségünk és kötelességünk.

Hitben az erő

Hiszünk a jövőben. Hisszük az erkölcsi érzés fejlődését, túl az egyének viszonyain. Rendületlenül hisszük az európai egység megvalósulását, a háború kiküszöbölésének és az egész emberiség testvérísülésének első zálogaként. Valljuk, hogy az egyetlen, ami ezt késleltethetné: a hitetlenség volna. Hisszük, hogy meglegyen.

Megvetjük és üldözzük a restség és gyengeség kételyeit. Gúny mosolya, kiábrándultság fölénye nem hat ránk. Túrni fogunk, mint az első keresztények. Nyíltan valljuk hitünket, hogy mások is hinni merjék és vallani. Legyen mindenkié!

S hitünk szerint élünk

A cél egy, a kötelesség ezer. Szóval, tollal, tettel mindig kész szolgáló lesünk a nagy Célnak. Egyetlenegy alkalmat sem hagyunk elrepülni. Támogatunk mindent, ami azt közelebb hozza. Harcolunk minden ellen, ami útjában áll.

Különösen pedig:

támogatunk mindent, ami a nemzetközi érületet, az emberiség testvériségének gondolatát erősíti, vagy a nemzetek közötti politikai, érzésszerű vagy gazdasági válaszfalakat lerombolni alkalmas,

minden lehetséges eszközzel támogatjuk és terjesztjük a konföderáció, a leszerelés és a nemzetközi döntőbírósg gondolatát minél több állam és nemzet közt,

minthogy a mai nemzetiségi ellentétek csak úgy szüntethetők meg, ha minden nemzetiség, nemzet vagy nemzetrész szabad nyelvi, kulturális és gazdasági fejlődését biztosítjuk:

küzdeni fogunk minden olyan helyzet ellen hol egyes embercsoportok egymást anyagi vagy erkölcsi elnyomásban tartják,

minden módon iparkodunk megakadályozni minden olyan törekvés, javaslat vagy intézmény érvényesülését, mely a nemzetek közötti ellentéteket fokozhatja, vagy jövődő háborút készíthet elő,

kíméletlenül s mellétekintetek nélkül fölvevesszük a sovinizmus és nacionalizmus minden formája: valamint az iskola, sajtó és kultúregyesületi tevékenység ellen, mely ezeknek szolgálatában áll.

Hazafiatlansággal fognak bennünket vádolni

Büszkén állunk meg a váddal szemben. Így vádolták a legnagyobb magyart, így mindenkit, ki valahol régi rosszak ellen támadni mert.

A nép javát senki sem kívánhatja forróbban minálunk. De vádlóink nem a nép javát értik a hazán. Politikai és hatalmi intrikák jelszava az náluk, háborúk cégére, minden régi rossznak foglalata.

Az ő hazájuk, amiről Vörösmarty beszél:

Neve: szolgálj és ne láss bért.

Neve: adj pénzt és ne tudd mért.

Neve: halj meg más javáért.

Neve szégyen, neve átok:

Ezzé lett magyar hazátok.

De ez nem a haza. Ez csak egy név.

Mi nem tiszteljük ezt a nevet. A mi hazánk nem név, nem fogalom. A mi hazánk: a nép maga. S a nép java egy az emberiség javával.

Az emberiség pedig nem lehet boldog morál nélkül. Morál nélkül, mely nemzetektől és osztályoktól ugyanazt az önfeláldozást követeli, amit a közérdek az egyesektől kíván. Az önzés sohasem szent: a nemzetek önzése még veszélyesebb az emberiségre, mint az egyesé. S az emberiség ügye mindennél előbbreváló.

Mi, Európa Lovagjai, a nemzetközi morál érzését akarjuk bevinni a népek tudatába. E nemzetközi morál lovagjai leszünk. Serkentünk, példát adunk, eszményt tűzünk ki.

Így leszünk előőrse, vezérkara, első tüzvonala, ha kell, az új Európáért folyó küzdelemnek. De mindig a szellem magasságából harcolunk, s az erkölcs erejével.

Egész életünk, egész egyéniségünk az eszméé

De a folyton tartó egyéni munka mellett közös munkát is végezzünk. Egyesülésünk hatalmát használni fogjuk, s közös küzdelmünknek orgánumokat iparkodunk teremteni. Lovagi gyűle: kezések, lovagi írárok fogják hirdetni akaratumkat. Tornákat is tartunk mint régi lovagok-de szellemi tornák lesznek ezek.

Utunkat a Szentlélek fogja világosítani. A Szentlélek erejével bátran küzdünk a Babonák ellen, melyek az Emberiséget gyűlölködő csoportokra osztják, és tizedelik, ma úgy, mint a vallásháborúk korában. S a Szentlélek ereje győzni fog!¹¹

A világszelle m békéje

Az európai szellem legkiválóbb reprezentánsai deklarációval fordulnak a világ intellektuellei-hez. A felhívás, amelyet Romain Rolland szövegezett, így hangzik:

Szellemi munkások, Testvérek, akik szétszórtan éltek az egész világon és akiket öt éve választanak el egymástól a hadseregek, a cenzúra és hadban álló nemzetek gyűlölete: hozzátok fordulunk ebben az órában, amikor a bástyafalak leomlanak és újra megnyílnak a határok, hozzátok fordulunk azzal a felhívással, hogy alakítsuk újjá a mi testvéri szövetségünket, egy új, erősebb és biztosabb szövetséget, mint amilyen a régi volt.

A háború szétzilálta a mi sorainkat. Az intellektuellek túlnyomó része tudását, művészi termelőerejét és értelmét a kormányok szolgálatába állította. Nem akarunk vádat emelni senki ellen, senkit sem akarunk szemrehányással illetni. Ismerjük az individuális lélek gyengeségét és a nagy kollektív áramlatok elementáris erejét. Az utóbbiak elseperték az előbbieket egy pillanat alatt, mert senki sem volt felkészülve az ellenállásra. A jövőben azonban meg kell védenünk a szellem szuverénitását, felmérve a pusztítást, amelyhez az egész világ intelligenciájának tehetetlensége vezetett. A gondolkodók és a művészek is fonták szálait annak az ostornak, amely végig vágott Európa testén és szellemén a mérgezett gyűlölet embertelen erejével. Tudásukkal, a régi és az új szellem erejével, törtóriai, tudományos, filozófiai és költői eszközökkel fokozták fel a gyűlöletet és arra törekedtek, hogy szétrombolják a szolidaritást és szeretetet az emberek között és mikor ezt tették, beszennyezték, megalázták, letaszították trónjáról a Gondolatot, amelynek reprezentánsai voltak. Szenvedélyek hangszerévé degradálták és lehet, hogy a tudat alatt, de egy politikai vagy szociális réteg, egy állam vagy osztály egoisztikus érdekeinek szolgálatába rendelték.

Ebből az elvadult kavargásból, amelybe a világ összes győztes és legyőzött nemzetei belesodródtak, megtépve és leszegényedve kerültek ki a népek és szívük mélyén, ha nyíltan nem is ismerik be, szegénykezniük kell. A kompromittált Gondolat a harctól bukkott került ki.

Társak, álljunk talpra, szabadítsuk ki a szellemet ebből a zűrzavarból, a megszegényítő kapcsolatokból, lealázó szolgaságából. A szellem senkinek sem lehet szolgája. Mi vagyunk a szellem szolgái. Nincs más mesterünk. Azért teremtődünk, hogy hordjuk és védelmezzük az ő fáklóját, hogy ismét összegyűjtsük körülötte a megtévelyedett embereket. A mi szerepünk és kötelességünk, hogy adjunk egy fix pontot, hogy mutassunk egy sarkcsillagot a szenvedélyek anarchiájának közepette, az éjszakában. A gőgöt és a kölcsönös rombolás szenvedélyét elutasítjuk magunktól. Mi egyetlen igazságot tisztelünk, szabadon, határok nélkül, választófalak nélkül, fajok és osztályok előítélete nélkül. A humanizmus hevít bennünket mindennekfelett, érte dolgozunk széles e világon. Mi nem ismerünk népeket. Mi csak a Népet ismerjük. Az egyetlen, az egyetemes Népet, amely szenved, amely küzd, amely elbukik és újra feltámad. És amelyik harcol, izzadságától és vérértől megáztatott durva utakon.

Ez a nép valamennyi ember népe és valamennyien a testvéreink. És ettől a testvériségtől dobban meg a szívünk, amelyet mi vad csaták fölé szívárványként ivelünk. E testvériség kapcsa a szabad, az egyetemes, a hatalmas, a folyton megújuló és örök Szellem.

Jane Addams (Egyesült Államok), René Arcos (Franciaország), Henri Barbusse (Franciaország), Leon Bazalgette (Franciaország), Jean Richard Bloch (Franciaország), Robert Bracco (Itália), Dr. L. E. J. Brumer (Hollandia), A. de Chateaubriant (Franciaország), Georges Chenneviere (Franciaország), Benedetto Croce (Itália), Albert Doyen (Franciaország), Georges Duhamel (Franciaország), Prof. A. Einstein (Németország), Dr. Frederik van Eeden (Hollandia), Georges Eckhond (Belgium), Prof. A. Forel (Schweiz), Verner von Heidenstam (Svéd-

¹¹ MTA Kézírártára, Szabó Lőrinc-hagyaték. Ms. 4699/75.

ország), Herman Hesse (Németország), P. J. Jouve (Franciaország), J. C. Kapteyn (Hollandia), Ellen Key (Svédország), M. Lopez-Pico (Katalónia), Heinrich Mann (Németország), Marcell Martinet (Franciaország), Frans Marsree (Belgium), Emile Masson (Franciaország), Jacques Mesnil (Belgium), Sophus Michaelis (Dánia), Mathias Morhardt (Franciaország), Prof. Georg-Fr. Nikolai (Németország), Eugenio d'Ors (Katalónia), Prof. A. Prenant (Franciaország), Romain Rolland (Franciaország), Bertrand Russel (Anglia), Han Ryner (Franciaország), Paul Signac (Franciaország), Jules Romains (Franciaország), G. Thiesson (Franciaország), Henry van de Velde (Belgium), Charles Vildrac (Franciaország), Leon Werth (Franciaország), Israel Zangwill (Anglia), Stefan Zweig (Ausztria).¹²

¹²Tavaszi (Nagyvárad) 1919. júl.